

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. К.Д. УШИНСЬКОГО**

Стайкуца Сергій Володимирович

УДК: 141.7+165+32:33(477)

**СОЦІОТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ
СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія
та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній академії зв'язку ім. О.С. Попова Міністерства транспорту та зв'язку України.

Науковий керівник — доктор філософських наук, професор
Пунченко Олег Петрович,
Одеська національна академія зв'язку
ім. О.С. Попова, завідувач кафедри
філософії та українознавства

Офіційні опоненти: — доктор філософських наук, професор
Івакін Олексій Аркадійович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри філософії

— кандидат філософських наук, доцент
Добролюбська Юлія Андріївна,
Південноукраїнський державний
педагогічний університет
ім. К.Д.Ушинського
доцент

Захист відбудеться "___" _____ 2009 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.02 у Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

Автореферат розісланий „___” _____ 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

З.М. Атаманюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап суспільного розвитку характеризується не просто інтенсифікацією змін в усіх сферах соціокультурного буття людства, а радикальними його переорієнтаціями, обумовленими переходом до якісно нового ступеню в його розвитку – інформаційного суспільства. Україна не залишилася осторонь від сучасного стратегічного напрямку цивілізаційного прогресу і на Міжнародному Конгресі «Інформаційне суспільство – стратегія розвитку в XXI столітті» (2003 р.) підтвердила свій вибір – курс на побудову в країні інформаційного суспільства. Але цей вибір необхідно підтвердити, як розробкою теоретичних концептуальних підстав стратегії і тактики побудови та переходу до нової інформаційної цивілізації, так і створенням її реальних техніко-технологічних основ.

В інформаційному суспільстві інформація і знання є базовими компонентами його економічного і соціального розвитку, джерелами інноваційної культури. Однією з актуальних сфер дослідження сучасної модернізаційної парадигми соціальної філософії та філософії історії є проблема становлення і розвитку інформаційного суспільства, в рамках якої позначено ракурс даної роботи.

Аналіз наукових досліджень, що стосується різних аспектів вивчення суспільної системи інформаційного типу, показує високий ступінь актуальності даної проблематики, різноманіття її опрацьовувань – від виявлення особливостей інформаційних процесів у соціумі до обґрунтувань цілісної концепції сучасної еволюційної трансформації цивілізації з урахуванням глобальних змін.

Але якими б різноманітними не були напрями досліджень, підходи до вивчення вказаної проблеми, домінує латентна тенденція визнання інформаційного критерію (способу виробництва, трансляції, застосування, відтворення, збереження інформації та управління інформаційними процесами в суспільстві) як системотвірного принципу. Тим більше актуальною стає філософська рефлексія соціального генезису з погляду участі в цьому процесі активного соціалізованого суб'єкта, носія інформаційної культури, який створює інформаційно-технологічний базис нової цивілізації. Накопичене в історії людства різноманіття способів інформаційної взаємодії об'єднує те, що здійснюється вона в межах, обумовлених усвідомленими цілями, і залежить від особливостей соціальної реальності, форми суспільної системи, антропогенних факторів.

Особливості інформаційного виробництва, методології і технології свідомого впливу на соціальну дійсність (соціотехніка) в сучасному суспільстві інформаційного типу безумовно вимагають серйозного наукового і філософського аналізу. Проте ця сторона проблеми недостатньо вивчена, що зумовило актуальність наукового завдання даної дисертаційної роботи, яке полягає у виявленні особливостей становлення і специфіки розвитку сучасної інформаційної цивілізації в соціотехнічному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах планової наукової тематики кафедри філософії та українознавства Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова «Системно-структурна організація буття суспільства і методологія її дослідження» (затверджена на засіданні вченої ради академії, протокол № 1 від 30.09.2004 р.) і є одним із аспектів соціально-філософського осмислення буття суспільства.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження – визначити соціотехнічні ресурси становлення сучасної інформаційної цивілізації.

Мета дослідження вимагала рішення наступних задач:

- експлікувати поняття «інформаційна цивілізація» та на цій основі дати класифікацію інформаційних цивілізацій як стадіальних форм суспільного розвитку в конкретно-історичних умовах;
- проаналізувати інформаційно-гносеологічні підстави класифікації цивілізацій: розкрити особливості інформаційного виробництва в контексті соціальної генези інформаційних цивілізацій; пояснити специфіку становлення сучасної інформаційно-комп'ютерної цивілізації;
- визначити методологічні підходи до аналізу структури і змісту інформаційної цивілізації;
- проаналізувати зміст інформаціології й інформаційно-комунікаційних технологій як науково-практичних основ розвитку сучасної інформаційної цивілізації;
- дати характеристику інформаційно-комунікаційним технологіям в структурі сучасної науки і освіти;
- виділити й обґрунтувати базисні характеристики основних теоретичних складових інтенсифікації інформаційних процесів у структурі сучасної інформаційної цивілізації;
- визначити основні етапи інтеграції і спрощення наукової інформації у інформаційних цивілізаціях;
- дослідити такі методи обробки інформації, як інтеграція і спрощення, мінімізація, згортання, кодування, символізація.

Об'єкт дослідження – інформаційна цивілізація як еволюційно-динамічна система.

Предмет дослідження – сучасна інформаційна цивілізація у соціотехнічних аспектах її становлення.

Методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань автор виходить із загальних методологічних принципів наукового дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження став діалектичний метод у єдності аналізу і синтезу, історичного і логічного, сходження від абстрактного до конкретного. Це дозволило виявити внутрішні тенденції і напрями розвитку такої складної системи, як інформаційна цивілізація; позначити умови і передумови виникнення інформаційної цивілізації в конкретно-історичній реалізації і відобразити її сутнісні характеристики і сучасний стан. Використано також системний підхід (варіант параметричної загальної теорії систем), за допомогою якого були експліковані окремі сторони системного репрезентування

предмета дослідження. У дослідженні суті інформаційних цивілізацій як складних, нелінійних, відкритих систем застосовано синергетичний підхід. Для характеристики основних теоретичних складових інтенсифікації інформаційних процесів, пов'язаних з інтеграцією і спрощенням інформації, її кодуванням і символізацією, був застосований інформаціологічний підхід, запропонований науковою методологією нових дисциплін – інформаціологією і системою інформаційно-комунікаційних технологій.

Наукова новизна одержаних результатів нерозривно пов'язана з вирішенням поставленої мети і наукового завдання, що дозволило вперше в українській соціально-філософській думці дослідити сучасну інформаційну цивілізацію у соціотехнічних аспектах її становлення в контексті розвитку форм інформаційного виробництва, спадкоємності, безперервності і повноті історичного буття.

Проведене дослідження дозволяє говорити про наукову новизну одержаних результатів у різних аспектах.

Так, новим є підхід до розгляду генези цивілізацій в історичному бутті людства як інформаційного процесу. Виходячи з цієї установи, інформаційні цивілізації репрезентовані як цілісне, унікальне не тільки соціокультурне, але і соціотехнічне утворення, що відображає навик, уміння і здібності суспільства розробляти, використовувати, передавати і зберігати інформацію.

Подано нову експлікацію поняття «інформаційна цивілізація» на основі того, що в ньому закладено імпліцитно; розмежовано його зміст з поняттям «цивілізація», сталим в соціальній філософії. Інформаційна цивілізація пояснена як глибинний вираз процесу освоєння людиною світу і на цій основі способів виробництва, використання і передавання інформації. Цивілізація є складним механізмом, що формує стійкий для людства тип суспільних відносин, генералізує прогресивний розвиток її загальної маси матеріального і духовного виробництва на основі постійного розвитку регіональних мас і сприяє експоненціальному зростанню інформаційно-інтелектуальних систем, які є ядром інформатизації всіх сфер діяльності суспільства.

Новий ракурс соціально-філософського аналізу інформаційних цивілізацій дав можливість класифікувати їх, виходячи із особливостей інформаційного виробництва, на три основні інформаційні цивілізації – інформаційна цивілізація епохи становлення теоретичного знання, що зробила стрибок від буденного рівня пізнання до науково-теоретичного; індустріальна інформаційна цивілізація, що пов'язана зі становленням індустріального суспільства, стрімким розвитком третьої гілки в системі науки – технічного знання, перетворенням науки в безпосередню продуктивну силу суспільства; сучасна інформаційно-комп'ютерна цивілізація, що досліджує природу, суть та інфраструктуру самої інформації. Такий аналіз дозволив пояснити особливості і виділити закономірність розвитку інформаційних цивілізацій.

Новизною дослідження є використання системного підходу до вивчення інформаційної цивілізації на дескрипторному рівні (концепт, структура, субстрат). Застосування системного аналізу дозволило виявити в досліджуваному предметі маловивчені корелятивні зв'язки і залежності між

інформаційними цивілізаціями як глобальними системами, що розвиваються, виражають конкретний історичний ступінь розвитку людства, та підсистемами, які базуються на детермінуючій інформаційній підсистемі.

Вперше дано філософське обґрунтування новітньої технічної дисципліни – інформаціології, яка виступає теоретичним конструктом інформаційно-комунікаційних технологій і претендує на роль генералізаційно-методологічної основи всього сучасного наукового знання.

Дістало подальшого розвитку раціональне обґрунтування і конкретизація змісту основних складових інтенсифікації інформаційних процесів у сучасній цивілізації. Розкрито особливості процесів інтеграції і спрощення наукової інформації, її мінімізації, пояснено процес кодування інформації як гносеологічного акту щодо перетворення інформації, перекладу думки в знак; пояснено символізацію як процес перетворення матеріального в ідеальне, як засіб втілення абстрактного, відвернутого змісту в зовнішній чуттєво-наочній і абстрактно-образній формах. Пояснено символ як знак предмета, який відображає його сенс, виражає зміст, відмінний від власної природи. Він несе в собі певну інформацію і сприяє процесам її оброблення і передавання.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення полягає в розробці методологічних установок, які пов'язані з поясненням суті інформаційної цивілізації, завданнями, що стоять перед суспільством в період його переходу до нової фази свого буття – інформаційної. Практичну значущість має філософський аналіз інформаціології як нової технічної дисципліни. Концептуальні положення, обґрунтовані в дисертації, щодо інтеграції і спрощення інформації, її кодування і символізація, також мають практичну цінність, оскільки вони безпосередньо вплетені в «тіло» сучасної науки і техніки.

Одержані результати можуть бути широко використані при читанні курсу «Соціальна філософія», спецкурсів з проблем інформаційного суспільства, при підготовці навчальних посібників, методичних розробок в області суспільних наук, а також технічними кафедрами, що займаються обробленням, передаванням, зберіганням, кодуванням і символізацією інформації.

Особистий внесок здобувача. В одній із статей, опублікованій в співавторстві, конкретна особиста участь здобувача полягала не тільки в підборі матеріала та проведенні аналізу джерел, а й в дослідженні загальних закономірностей розвитку цивілізацій євразійського континенту. Що стосується дослідження проф. Пунченка О.П., то ним обґрунтовано загальні закономірності розвитку цивілізацій латиноамериканського континенту до завоювання його конкістадорами.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження і його висновки були предметом обговорення на наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях, серед них: Міжнародна конференція "Наука та інновації" (Дніпропетровськ, 2006); Міжнародна конференція "Інновації в технології та методології наукового пізнання" (Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, Одеса, 2006); Міжнародна конференція "Сучасні наукові

досягнення – 2006" (Дніпропетровськ, 2006); Міжнародна науково-практична конференція "Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства" (Одеський національний морський університет, Одеса, 2006); Матеріали 61-ї науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу, науковців і молодих вчених "Освіта і наука" (Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова, Одеса, 2006); 62-а науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу, науковців і молодих вчених "Освіта і наука" (Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова, Одеса, 2007).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в 10 публікаціях, із них: 3 статті опубліковані у спеціалізованих виданнях, відповідно до переліку, затвердженого ВАК України, 7 – у збірниках статей і матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Матеріал викладений на 191 сторінках, список використаних джерел (218 найменування) нараховує 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практична значущість результатів роботи, вказується їх апробація, структура та обсяг дисертаційної роботи.

Перший розділ «Інформаційні цивілізації в структурі суспільного прогресу, їх класифікація» розкриває ситуацію становлення і розвитку інформаційного виробництва як основного критерію розмежування інформаційних цивілізацій. Цей критерій пов'язується зі становленням теоретичного рівня знання як передумови й умови класифікації інформаційних цивілізацій.

У **першому підрозділі «Генезис поняття «інформаційна цивілізація», її структура і зміст»** аналізуються різні підходи до розгляду феномену цивілізації.

Проблемі дослідження суті цивілізації як соціокультурного рівня буття соціуму присвячені роботи Д. Белла, А. Боземана, Ф. Броделя, А. Вебера, М. Вебера, Н. Вінера, Д. Гелбрейта, К. Даусона, Е. Дюркгейма, П. Сорокіна, А. Тойнбі, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона, Й. Хейзінгі, О. Шпенглера, а також Р.А. Абдєєва, Є.М. Бабосова, М. Галича, А.І. Кавалєрова, С.Б. Кримського, М.М. Моїсеєва, В.Д. Молостова, Л.А. Мосіонжника, О.П. Пунченка, В.С. Степіна та ін.

Підкреслюється, що поняття цивілізації розширило діапазон досліджень соціальної думки, філософії історії і дозволило вийти на такі зв'язки і взаємодії, які раніше не були видимими, не розрізнялися. Цивілізації еволюціонують, адаптуються і є найбільш стійкими соціальними реальностями. Це дозволяє

дійти висновку, що людство квантується не стільки історичними спільностями людей, скільки цивілізаціями.

На основі узагальнення історично заявленої інтелектуальної традиції дається експлікація поняття цивілізація, яка визначається як стійка системна організація громадського життя, що включає в себе технологічну основу суспільства, його соціально-економічний, політичний розвиток і культуру в їх соціальній цілісності, що відрізняється докорінним чином від локальних і замкнених кровноспоріднених і традиційно-етнічних форм людських спільностей.

Стверджується, що сучасна цивілізація має антиентропійну спрямованість, і в своєму розвитку виробляє на основі новітньої інформації способи та методи зближення й інтеграції різноспрямованих соціальних процесів, різних систем цінностей і норм, перетворюючи їх на надбання соціуму.

Застосований підхід до загального і приватного дослідження цивілізацій дав можливість виділити і пояснити критерії їхнього розмежування, сутнісні характеристики й основні складові їхнього змісту, це – по-перше. По-друге, розкрити еволюційний і революційний характер їхнього розвитку.

У другому підрозділі «Становлення і розвиток теоретичного рівня знання як передумова і умова функціонування інформаційних цивілізацій» обґрунтовується ідея періодизації інформаційних цивілізацій за ознакою рівня інформаційного виробництва. Стверджується, що атрибутивні властивості духу людини, такі, як прагнення до діяльності і пізнання, пов'язані з виробництвом і використанням інформації. Зі становленням теоретичного рівня пізнання виникає новий рівень розроблення інформації і роботи з нею. Проходить бурхливий процес її впорядкування, розвиваються нові способи її зберігання, передавання за допомогою природних і штучних мов. Зв'язки в структурі інформації набувають упорядкованого, закономірного, необхідного характеру. З цього часу інформаційне виробництво досліджується в роботі як суворо цілеспрямований пізнавально-перетворювальний процес.

Аналіз розвитку інформації дозволив виділити в історії людства три інформаційних цивілізацій.

По-перше, це інформаційна цивілізація епохи становлення теоретичного знання, що зробила стрибок від буденного рівня пізнання до науково-теоретичного, метою якого стала розробка інформації про загальну картину світу, природу і суть людини.

По-друге, це індустріальна інформаційна цивілізація, (від виникнення капіталізму до 40-х років ХХ століття), пов'язана зі становленням індустріального суспільства, широким використанням наукової інформації в усіх сферах виробничої діяльності, перетворенням науки в безпосередню продуктивну силу суспільства, становленням і бурхливим розвитком третьої гілки в системі науки – технічного знання.

По-третє, це сучасна інформаційно-комп'ютерна цивілізація, що зародилася в 40-х роках ХХ століття і бурхливо розвивається сьогодні. Відлік їй поклали кібернетика і теорія зв'язку, коли почалося бурхливе дослідження суті інформації, її природи та інфраструктури. Ця цивілізація найбільш революційна

за змістом, оскільки її завданням є підготовка умов для переходу людства у вищу фазу свого буття – інформаційне суспільство.

Аналіз інформаційного виробництва підтверджує, що, починаючи зі Стародавнього Сходу, – Індії, Китаю, Ірану, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, було зроблено могутній поштовх до розвитку теоретичного знання.

Аргументується, що прогрес людства набуває нового характеру на основі розумного і творчого використання інформації.

Специфіка розгортання інформаційного виробництва в епоху індустріальної цивілізації до ХХ століття і впровадження його в практику розглядається в зрізі розвитку інформації, пов'язаної зі становленням капіталізму, на якому бурхливе виробництво інформації призвело суспільство до його індустріальної фази розвитку і соціальні революції цього періоду не дали своєї негативної дії на прогресивне зростання науково-технічного прогресу. Квінтесенцією другого типу інформаційної цивілізації виступив процес становлення в структурі наукового знання нової гілки – технічних наук. Починає бурхливо розвиватися інформаційна система нормативного знання як форма відображення наукової думки в інженерній діяльності. Спостерігається експоненціальне зростання технічної інформації, вона швидко реалізується в практиці матеріального виробництва. Розвиваються нові методи її оброблення, передавання й зберігання. На допомогу соціальній пам'яті приходять технічні пристрої.

Виникла нова інформаційна цивілізація, яка за своєю суттю була революційна в тому плані, що не тільки створила всі умови для формування індустріального суспільства, але і реалізувала їх на практиці.

Стосовно науково-технічних детермінант сучасної інформаційно-комп'ютерної цивілізації показано, що третій етап сучасної інформаційно-комп'ютерної й інформаційно-стільникової цивілізації починається з 40-х років ХХ століття як початок дослідження природи інформації. Категорія інформації є не тільки однією із центральних в теорії зв'язку і кібернетиці К. Шеннона і Н. Вінера, що поклали початок дослідженню її суті, але і в усій системі наукового теоретичного знання. Розвиток вчення про інформацію і її роль у розвитку наукових досліджень загальної картини світу і буття соціуму знайшов своє відображення в роботах Бейтсона Р., Бріллоена А.А., Неймана Д. фон, Молля А., Моргенштейна О., Ешбі У.Р., Клауса Г., Трінгера К.С., а також Глушкова В.М., Голіцина Г.А., Жукова Н.І., Колмогорова А.Н., Новіка І.Б., Петрова В.М., Плюща Л.Н., Седова Є.О., Українцева Б.С., Холева А.С., Юзвішина І.І. та багатьох ін.

Враховуючи різні підходи до пояснення суті інформації і її ролі в розвитку виробництва, зроблено висновок, що цей тип інформаційної цивілізації відображає злам, що відбувся в інформаційному виробництві, причому злам революційний, завдяки якому суспільство стало експоненціально не тільки виробляти нову інформацію, але і в цій же тенденції її використовувати. Революція в інформаційному виробництві – це відкриття більш глибоких основ її буття; створення нових способів її передачі, включаючи й інформаційно-стільниковий; нові можливості її зберігання, нові комунікативні зв'язки, завдяки інформатизації всіх сторін громадського життя, становлення

нової інформаційної культури. Це дозволило визначити сучасну інформаційну цивілізацію як складний інформаційно-комп'ютерний механізм, що формує стійкий для людства тип громадських відносин.

Класифікація цивілізацій за рівнем розвитку інформаційного виробництва дозволила не тільки розкрити специфіку його розвитку на кожному етапі, але і представити цивілізацію як інформаційний процес, що протікає в конкретному просторово-часовому полі.

Другий розділ «Методологічний аналіз і міждисциплінарний синтез вчення про зміст сучасної інформаційної цивілізації» дозволив розширити методологічну базу дослідження соціальних явищ і в новому світоглядному ракурсі пояснити становлення виникаючих технічних дисциплін, їхній зв'язок з філософією. Цей аналіз необхідний для подолання елементів технократизму в мисленні сучасного фахівця.

У першому підрозділі «Методологічні підходи до аналізу структури і змісту інформаційної цивілізації» розкриваються переваги системного підходу як більш релевантного предмета дослідження. Системний підхід є однією з найбільш нових методологій, і до аналізу поняття «інформаційна цивілізація», як видно з наукової літератури, не застосовувався, не дивлячись на існування ряду варіантів загальної теорії систем. Ці теорії розвивалися в роботах Л. фон Берталанфі, М.І. Месаровича, Я. Тахакари, І. Блауберга, А. Коздоби, В. Сагатовського, В. Садовського, І. Сараєвої, А. Уймова, Ю. Урманцева, А. Цофнаса, Е. Юдіна та ін.

Використання даного методу в дослідженні інформаційних цивілізацій дозволило розкрити їх як глобальні системи, що виражають конкретний історичний ступінь розвитку людства. У середині цих глобальних систем виділяються підсистеми, які базуються на детермінуючій інформаційній підсистемі, і розкривається їхній взаємозв'язок (відношення) між собою. Системний аналіз інформаційної цивілізації дозволив виділити в ній дескриптори – концепт, структуру і субстрат.

Як концепт обгрунтована необхідність дослідження природи і суті інформації як базового елемента розвитку цивілізації і на цій основі – прогнозування передумов і умов переходу всього людства до сучасної інформаційно-комп'ютерної цивілізації. Структура, як системоутворююче відношення, повинна включати в свій зміст матеріальну і духовну культуру, оскільки глобальна система (цивілізація) виражає її соціальне буття. Саме в ньому і необхідно розкривати зв'язки як відносини, коли зміни в одному предметі тягнуть за собою зміни в інших. Субстратом же виступає сама система, представлена у вигляді елементів.

Застосування системного аналізу дало можливість цілісного пояснення інформаційних цивілізацій як ступенів суспільного прогресу.

У дослідженні суті інформаційних цивілізацій можна широко використовувати синергетичний підхід. Цей метод знайшов своє широке обгрунтування у Пригожина І., Стінгерс І., Дмитрієвої М., Єршової-Бабенко І., Лапшина І. та ін. Синергетичний підхід дозволяє розглядати інформаційну цивілізацію як складну, нелінійну, відкриту систему. Інформаційний характер

цивілізації припускає постійний процес «здобування» інформації й обміну між різними її підсистемами, а також суб'єктами виробництва матеріальних і духовних цінностей.

Другий підрозділ «Становлення і суть інформаціології як особливого типу наукового знання» присвячений філософському аналізу інформаціології, нової дисципліни, що виникла на рубежі ХХІ століття. Вона має свій предмет дослідження – інформацію, та свою методологію, в основі якої лежить принцип інформаціологічного підходу, але при цьому вона не відкинула системний метод, а запропонувала й обгрунтувала своє коло методологічних проблем.

Принцип інформаціологічного підходу не переслідує цілі витіснити або застосувати інші підходи, а навпаки, він дозволяє інтегрувати в єдине ціле всі відомі підходи. Тут враховується той факт, що будь-який принцип відображає в своєму змісті інформацію, але має місце абсолютизація його як детермінуючого. Останнє дало можливість увести поняття "інформаціологічний світогляд" як особливу міру цивілізованості сучасної людини і суспільства. Але такий світогляд пов'язаний з інтерпретацією інформації як єдиної загальнонаукової цінності, яка визначається інформаційними полями. Тут відкидаються світовідчуття і світосприйняття як чуттєво-емоційна сторона світогляду людини, а абсолютизується її теоретичний статус. Можна відзначити, що заслугою інформаціології є розробка вчення про інформатизацію як соціокультурний процес збагачення громадської й індивідуальної свідомості, що базується на таких фундаментальних принципах, як можливість доступу будь-якого індивіда до новітньої інформації, демократизація, гуманізація, що дозволяють кожному увійти в єдиний інформаційний простір.

У третьому підрозділі «Інформаційно-комунікаційні технології в структурі сучасної науки і освіти» інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) характеризуються як комплекс дисциплін, пов'язаних з процесами виробництва, оброблення, передавання й зберігання інформації. Проблемне поле цих дисциплін повинне враховувати можливість обгрунтування ціннісно-сміслових структур технічної динаміки, формулювання стратегічних завдань розвитку науки і освіти в мові технічної інтерпретації цілей і сенсу цивілізаційного процесу.

Третій розділ «Основні теоретичні складові інтенсифікації інформаційних процесів і динаміка їхнього розвитку» присвячений дослідженню компонентів інтенсифікації інформаційних процесів, оскільки експоненціальне зростання інформації на сучасному етапі вимагає нових методологій в її обробленні та використанні.

У першому підрозділі «Основні етапи інтеграції і спрощення наукової інформації в інформаційних цивілізаціях» підкреслюється те, що процедура інтеграції наукової інформації мала місце в різних своїх модифікаціях на різних етапах розвитку інформаційних цивілізацій, оскільки сама інтеграція – закономірний результат розвитку в науковому пізнанні процесів синтезу і взаємодії наук. Аналіз процесів інтеграції показав, що в ньому виділяються три основні етапи: механістичний, етап переходу до узагальнення на основі виділення внутрішніх відносин і взаємодій, а також етап, пов'язаний з

диференціацією знання і процесами спрощення інформації. Спрощення виступає як форма і прийом інтеграції інформації, воно розкривається через основні види простоти: прагматичну, семіотичну, синтаксичну. У роботі надано ґрунтовний аналіз цих видів простоти.

До чинників ущільнення і спрощення інформації в роботі відносяться такі, як її мінімізація, що відображає процеси конденсації і згортання інформації, а також уведення зручних знаково-символічних позначень, вибір нових або перетворення старих координатних систем, за допомогою яких набуває строгої логічної форми. Але, якщо мова йде про процеси ущільнення, спрощення і мінімізації інформації, необхідно враховувати, що дескрипторні спрощення систем знання завжди необхідно проводити в чітко визначених межах, щоб не спотворити змістовну сторону знання.

Другий підрозділ «ґносеологічна природа знака. Кодування інформації як діалектичний процес взаємозв'язку думки і знака» присвячений дослідженню одного з насущних завдань оброблення і передавання інформації – її кодуванню. Процеси кодування інформації складають ядро семіотики як вчення про взаємозв'язок думки і знака, що досліджує властивості знакових систем. ґносеологічна роль знаків розкривається через нерозривний зв'язок мислення і мови. Цей зв'язок відображає діалектичний процес переведення думки в знак і включає наступне: мислення (як струнка логічна форма думки) – кодування (переведення думки в знак) – сигнал – декодування. Кодування виступає як соціотехнічний процес. Соціальна сторона враховує якість інформації як її внутрішню визначеність, технічна сторона пов'язана з вирішенням таких її проблем, як створення систем кодування, ущільненням каналів передавання інформації, збільшенням швидкості її передавання, проблемою загасання сигналу, питаннями завадостійкості та ін.

Процес кодування інформації пов'язується перш за все з вибором коду. Код – сукупність знаків (символів) і система предметних правил, за допомогою яких інформація може бути представлена (закодована) у вигляді набору з певних символів для її передавання, оброблення і зберігання (запам'ятовування). Кодування є процедурою перетворення повідомлення в сигнал. При цьому перетворення здійснюються за певними правилами. Код як сукупність знаків (сигналів), виступає як ідеальний образ предметної дійсності. Це дозволило зробити висновок, що кодування є ґносеологічний діалектичний процес взаємозв'язку і єдності думки, знака, сигналу.

У третьому підрозділі «Символізація в структурі оброблення і передачі інформації» процес символізації розкривається як спосіб опосередкованого відображення дійсності і своєрідний орієнтир, що виражає окремі сторони динаміки пізнавальних образів, стадій їхнього формування, а також різниці між символізацією та кодуванням.

Вказується, що проблема символізації наукового знання і з'ясування категоріальної природи і суті символів знайшла досить широке відображення в науковій літературі. Глибокі ідеї щодо символу як універсального соціокультурного феномену знайшли відображення в роботах А.Ф. Лосева, Г. Сковороди, П. Сорокіна, П. Флоренського. Розробкою ґносеологічної

проблематики символізму займалися В. Іванов, А. Івакін, А. Кавалеров, П. Копнін, Л. Резников, Е. Соловйов, В. Степін, Л. Уваров, А. Уйомов, М. Хойфман, В. Шинкарук, та ін. Аналізом символічної функції людської діяльності займалися Е. Ільєнков, В. Ільїн, М. Каган, М. Мамардашвілі, С. Хоружий. Але найбільшу увагу було приділено в дослідженнях цього феномену культурологічному аспекту. Його розробляли Е. Кассирер, М. Бахтін, А. Бичко, В. Горський, С. Кримський, Л. Левчук, Ю. Лотман та ін. Можливістю використання символів у рамках методології пізнання займалися І. Пригожин, І. Стінгерс, Г. Хакен, Ю. Данілов, , Н. Моїсеєв та ін.

Символізація як пізнавальна процедура – це специфічна функція процесу пізнавального відображення, яка виникає і формується у свідомості суб'єкта в рамках перетворення матеріального в ідеальні образи і зворотного перетворення абстрактно-понятійних образів, а також почуттів і емоцій людей в чуттєво-сприйману, матеріально-предметну форму.

Основна особливість символізації полягає в тому, що вона є засобом втілення абстрактного, відвернутого змісту в зовнішній чуттєво-наочній або абстрактно-образній формах. У символі чуттєве пізнання доходить до рівня абстрактного мислення. Символ виступає як їхня єдність. Він є цілеспрямоване, усвідомлене, виражене в знаковій формі специфічне віддзеркалення зростаючого потоку інформації, сприяючої її ущільненню, стислості і зростанню швидкості її передавання суб'єкту – споживачу. Символ виражає зміст, відмінний від його власної природи, направляє думку до об'єкта пізнання, зв'язує його воедино з ідеальним образом. Все це свідчить про те, що символізація не є якимсь пасивним додатком образу або тільки функцією його зовнішнього оформлення, за своєю серйозністю вона відноситься до творчо продуктивної сторони формування об'єкта.

ВИСНОВКИ

В дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, сутність якого полягає у виявленні особливостей становлення і специфіки розвитку сучасної інформаційної цивілізації в соціотехнічному аспекті.

Здійснене дослідження дає можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити наступні висновки:

1. Аналіз цивілізації як інформаційного процесу дав можливість досліджувати її у категоріальному полі соціальної філософії з нових позицій. Загальне поняття цивілізації експліцировано як стійка системна організація громадського життя, що включає технологічну основу суспільства, його соціально-економічний, політичний розвиток і культуру в їх соціальній цілісності, що відрізняється від локальних і замкнених кровноспоріднених і традиційно-етнічних форм спільності людей. Вона інтегрує в єдину соціальну цілісність суспільні відносини і діяльність людей, орієнтує їх на таку взаємодію

із зовнішнім природним і соціальним середовищем, в процесі якого зростає організованість громадського життя.

Експлікація поняття інформаційної цивілізації як категорії соціальної філософії дозволила визначити її як складний інформаційно-комп'ютерний механізм. Це формує стійкий для людства тип суспільних відносин, що генералізує прогресивний розвиток її загальної маси матеріального і духовного виробництва на основі постійного розвитку регіональних мас і сприяє експоненціальному зростанню інформаційно-інтелектуальних систем, що є ядром інформатизації всіх сфер діяльності суспільства.

Запропоноване розуміння категорії соціальної філософії «інформаційна цивілізація» дозволяє досліджувати зростання інтелектуально-інформаційних систем на всіх етапах людської діяльності і в різних регіонах соціального світу.

2. Запропонована на основі уведення поняття «інформаційна цивілізація» їхня класифікація з урахуванням аналізу інформаційного виробництва, виділення загального й особливого в цьому процесі. На цій основі виділені наступні типи інформаційних цивілізацій як основні:

- інформаційна цивілізація епохи становлення теоретичного знання, що зробила стрибок від буденного рівня пізнання до науково-теоретичного;

- індустріальна інформаційна цивілізація, пов'язана зі становленням індустріального суспільства, широким використанням наукової інформації в усіх сферах виробничої діяльності, перетворенням науки в безпосередню продуктивну силу суспільства, становленням та розвитком третьої гілки в системі науки – технічного знання;

- сучасна інформаційно-комп'ютерна цивілізація, що зародилася в 40-х роках ХХ століття і бурхливо розвивається сьогодні.

Запропонована класифікація дала можливість оцінити систему інформаційного виробництва в різні історичні епохи, виділити специфіку цього виробництва, розкрити рівень освоєння людиною природи і рівень її інтелектуального зростання.

3. Аналіз інформаційного виробництва епохи становлення теоретичного знання розкриває його прогрес через процес становлення теоретичного рівня пізнання, науки як сфери духовного виробництва. Інформаційні цивілізації Стародавнього Сходу, Європи, американського континенту до завоювання його конкістадорами, мали багато загального, але, якщо східні і європейські цивілізації залишили нам велику теоретичну спадщину (інформацію), то американські цивілізації доколумбового періоду залишили, перш за все, зразки матеріальної культури, але це дає нам право стверджувати, що процес виробництва інформації і його реалізація були високими.

4. Розкрито зміст другої інформаційної цивілізації – індустріальної, яка докорінним чином відрізняється від попередньої, оскільки вона, з одного боку, змогла вирішити проблему становлення і розвитку індустріального суспільства, а з іншого, не тільки поклала початок становлення процесу зв'язку науки і виробництва, але і розкрила шляхи перетворення науки в безпосередню виробничу силу суспільства. Цьому сприяло становлення в ХІХ столітті технічних наук, які заклали основу новим методам виробництва інформації

через впровадження нормативних розпоряджень, онтологічних схем, формування нових наукових понять, понятійного апарату технічних наук в цілому.

5. Обґрунтування суті і виявлення змісту третього типу інформаційної цивілізації – сучасної інформаційно-комп'ютерної, такої, що почалася в кінці 40-х років ХХ століття і прийшла в ХХІ століття, дозволяє стверджувати, що у середині минулого століття відбулася інформаційна революція, джерелами якої було становлення кібернетики і бурхливий розвиток теорії зв'язку. Цей етап інформаційного виробництва, пов'язаний з дослідженням суті і природи інформації, її ролі в житті суспільства. Починається швидкий процес інформатизації всіх сфер діяльності людини і на цій основі – пояснення майбутнього людства. Висувається і починає обґрунтовуватися концепція майбутнього інформаційного суспільства.

6. Використання системного підходу у варіанті параметричної загальної теорії систем дозволило зробити системне репрезентування предмета дослідження на дескрипторному рівні (концепт, структура і субстрат), завдяки чому інформаційна цивілізація з'явилася як цілісна, відкрита, структурна й унікальна система буття соціуму.

7. Розкрито процес становлення й обґрунтовано задачі нової сучасної технічної науки – інформаціології. Доказано, що на сучасному етапі інформаційного виробництва вона визначає рух інформації в системі наукового знання і практиці побудови нової цивілізації. Інформаціологія та інформаційно-комунікаційні технології в поєднанні розкривають соціотехнічні та теоретичні умови формування сучасної інформаційної цивілізації. Інформаціологія як дисципліна не могла виникнути раніше, оскільки інформація не була об'єктом пізнання.

8. З'ясовано, що дослідження експоненціального зростання інформації в умовах сучасної інформаційно-комп'ютерної цивілізації вимагає необхідності широкого використання нової методології її оброблення, передавання і зберігання. Це коло соціотехнічних проблем, пов'язаних з інтеграцією і спрощенням інформації, її кодуванням і символізацією. На наш погляд це основні складові інтенсифікації інформаційних процесів. Інтеграція – закономірний результат розвитку в експериментальному науковому пізнанні процесу синтезу і взаємодії наук, вона пов'язана з узагальненням знання. В той самий час інтеграція інформації пов'язана з її спрощенням, що сприяє більш поглибленому її сприйняттю та розумінню. Спрощення інформації пов'язане з процесами ущільнення, мінімізації, економного оформлення інформації для представлення в більш «згорненому» вигляді.

9. Розкрито процес кодування інформації як гносеологічний акт переводу думки в знак. Доказано, що при кодуванні інформація більш «спресована», спроектована, ущільнена, спрощена для сприйняття і розуміння, ідеї в ній практично не повторюються. Сучасне технічне знання створило велику систему кодів, за допомогою яких людство намагається приборкати об'єм інформації, що швидко зростає.

10. З'ясувано процес символізації інформації, що дозволило встановити символ, як гносеологічний феномен, на відміну від коду. Він заснований на живому спогляданні дійсності. Але вже в ньому чуттєве споглядання доходить до процесу абстрагування. Символ виражає зміст предметів, відмінних від їх власної природи, він відображає сенс предмета, його закономірну впорядкованість, він є знак предмета. Символізація має багато загального з кодуванням, але це абсолютно відмінний засіб перетворення матеріального в ідеальне.

11. Результати, одержані в даному дослідженні, стали можливі завдяки використанню широкого спектра методів пізнання, аналізу минулих цивілізацій, новітніх технічних дисциплін. Висновки, яких дійшов дисертант, носять конструктивний теоретичний характер і можуть бути широко використані в ході обґрунтування соціотехнічних передумов і умов формування сучасної інформаційно-комп'ютерної цивілізації.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Стайкуца С.В. Социотехнические аспекты кодирования информации как диалектического процесса взаимосвязи мысли и знака / С.В. Стайкуца // Перспективи. – 2005. – № 4. – С. 103-108.

2. Стайкуца С.В. Символизация в структуре науки и образования / С.В. Стайкуца // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2005. – Вип. 2(16). – С. 147-150.

3. Стайкуца С.В. О классификации информационных цивилизаций в истории человечества / О.П. Пунченко, С.В. Стайкуца // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2006. – Вип. 2 (18). – С. 98-104.

4. Стайкуца С.В. Влияние информационно-коммуникационных технологий на современную парадигму образования / С.В. Стайкуца // Інновації в технології та методології наукового пізнання: матеріали міжнарод. наук. конф. (Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 26-27 жовтня 2006. – С. 86-88.

5. Стайкуца С.В. Интеграция и упрощения научной информации / С.В. Стайкуца // Новое в науке и практике. – 2005. – № 2(25). – С. 44-47.

6. Стайкуца С.В. О формах познавательной активности субъекта / С.В. Стайкуца // Новое в науке и практике. – 2006. – № 1- 2. – 2006 – С. 55-59.

7. Стайкуца С.В. Информационно-коммуникационные технологии в структуре современного образования / С.В. Стайкуца // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества: 23-24 червня 2006 г. Материалы международной науч.-практ. конф. – Одесса: «ВМВ», 2006. – С. 54-55.

8. Стайкуца С.В. Техничко-технологические основы становления информационной цивилизации / С.В. Стайкуца // “Наука та інновації – ‘2005””: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 17-31 жовтня – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т. 14.– С. 91-95.

9. Стайкуца С.В. Социальная детерминация стратегии устойчивого образования // Наукові праці ОНАЗ ім. О.С.Попова./ наук. ред. Іваницький А.М. – Одеса, 2007(2). – С. 196-199.

10. Стайкуца С.В. Информационно-коммуникационные технологии – субстанциональная основа современного научного знания / С.В. Стайкуца. //– матеріали міжнародної наук.-практ. конф., - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 91-95.

АНОТАЦІЇ

Стайкуца С.В. Соціотехнічні аспекти становлення сучасної інформаційної цивілізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії. – Південноукраїнський державний педагогічний університет ім К.Д. Ушинського, Одеса, 2009.

Дисертація присвячена розкриттю особливостей становлення і специфіки розвитку сучасної інформаційно-комп'ютерної цивілізації у соціотехнічному аспекті.

В ході дослідження був сформульований сенсоутворюючий критерій розмежування цивілізацій в історії людства, на підставі якого доведено, що всі цивілізації втілюють в своєму історичному бутті єдиний інформаційний процес, що відображає рівень розвитку теоретичного знання і можливості соціуму в його реалізації.

Простежується генезис розвитку інформаційних цивілізацій в історії людства. Показано, що сучасне експоненціальне зростання інформації вимагає від філософії і технічних наук розв'язання насущних задач, пов'язаних з виробництвом, обробленням, передаванням і зберіганням інформації. Виникла необхідність використання нових методів її оброблення, таких як її інтеграція і спрощення, мінімізація, згортання, кодування, символізація.

Ключові слова: інформація, інформаційна цивілізація, інформаційне виробництво, інформаціологія, інформаційно-комунікаційні технології, інтеграція, спрощення, мінімізація, кодування, символізація.

Стайкуца С.В. Социотехнические аспекты становления современной информационной цивилизации. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Южноукраинский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского, Одесса, 2009.

Диссертация посвящена раскрытию особенностей становления и специфики развития современной информационно-компьютерной цивилизации в социотехническом аспекте. В ходе исследования был сформулирован смыслообразующий критерий разграничения цивилизаций в истории человечества, на основании которого доказано, что все цивилизации, ранее

существовавшие и современные, на евроазиатском и американском континентах воплощают в своем историческом бытии специфический информационный процесс, отражающий уровень развития теоретического знания и возможности социума в его реализации.

На основе этого смыслообразующего критерия предложена классификация информационных цивилизаций. В работе выделены три основных их типа.

Во-первых, информационные цивилизации эпохи становления теоретического знания, развитие которых связано с фактом непосредственного возникновения теоретического знания. Анализ цивилизаций этого общества на евроазиатском и американском континентах (до завоевания последнего конкистадорами) показывает, что в производстве и использовании информации можно выделить следующее: в ряде стран доминировало производство теоретического знания (Древняя Индия, Древний Иран, Греция и др. цивилизации), а ряд стран оставил богатое реализованное на практике (Древний Рим, все цивилизации американского континента) и только Древний Китай предстал как не только производитель новой теоретической информации, но и мощный ее реализатор.

Во-вторых, становление и развитие капитализма с XVI до середины XX века позволило выделить новый этап в развитии информационного производства. Стержнем этого этапа явилось становление новой ветви в науке – технического знания.

В-третьих, выделяется современная информационно-компьютерная цивилизация, возникшая во второй половине XX века. Ее становлению способствовала информационная революция, произошедшая в этот период. Начинается бурное исследование природы информации, ее производство. Информация становится ведущим стратегическим ресурсом общества.

Экспоненциальный рост информации, начавшийся особенно со второй половины XX века и по сегодняшний день потребовал от философии и технических наук, обеспечивающих конструктивное развитие информационно-коммуникационных технологий, решения насущных задач, связанных с производством, обработкой, передачей и хранением информации. Возникла необходимость использования новых методов ее обработки таких, как ее интеграция и упрощение, минимизация и уплотнение. Обосновывается содержание основных этапов унификации научного знания и его упрощения. Раскрываются три вида простоты: прагматическая, семиотическая и синтаксическая. Процессы минимизации и уплотнения информации объясняются через введение удобных знаково-символических обозначений, схем, выбор или преобразование старых координатных систем.

Особое место в обработке и передаче информации принадлежит сегодня кодированию, гносеологическая природа которого раскрывается через взаимосвязь мысли и языка. Но это социотехнический процесс, поскольку социальная сторона учитывает качество информации как ее внутреннюю определенность, а техническая сторона связана с процессами выбора кода, уплотнения каналов передачи информации, увеличение скорости ее передачи, проблемами затухания сигнала, помехоустойчивости.

Символизация раскрывается как специфическая функция, которая формируется в рамках преобразования материального в идеальные образы. Символ выражает в знаковой форме содержание возрастающего потока информации, он направляет мысль к объекту познанию, связывает воедино его с идеальным образом.

Все составляющие интенсификации современных информационных процессов способствуют расширению информатизации общества и личности, что и раскрыто в содержании исследования.

Ключевые слова: информация, информационная цивилизация, информационное производство, информациология, информационно-коммуникационные технологии, интеграция, упрощение, минимизация, кодирование, символизация

ANNOTATION

Staiuca S.V. Sociotechnological aspects of modern information civilization formation. – Manuscript.

Dissertation for disputation of Cand. Sc. (Philosophy) academic degree on the specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. South Ukrainian State Pedagogical University named after K.D. Ushinskiy. – Odessa, 2009.

The dissertation is devoted to the one of the actual problem of social philosophy of XX century, exactly to the formation specific characters and factors of modern computer information civilization development. During the research the essence forming criterion of the civilization differentiation in the human history was stated. Analyzed the information civilization development genesis in the human history it is specified that civilizations of slave-owning and capitalistic society till the middle of the XX century have been developing evolutionary. There was the process of knowledge accumulation. Exponential information growth that has begun especially from the second half of the XX century and till today has required from the philosophy and technical sciences to provide the functional information communication technologies development, solution of vital problems connected with producing, adaptation, transferring and storage of information. There was appeared the necessity of new methods usage of its adaptation such as its integration and simplification, minimization, surrogation, coding, symbolization

Key words: information, information civilization, information producing, informaciology, information communication technologies, integration, simplification, minimization, coding, symbolization.